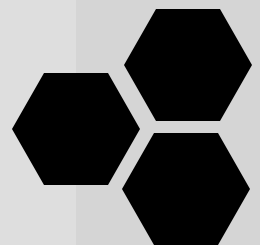

ЕКОНОМІЧНІ МОДЕЛІ, ЯКІ ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ ДЛЯ АНАЛІЗУ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ : *ІНСТИТУЦІЙНИЙ ПІДХІД*

1. Поєднання легальної та тіньової діяльності і фактори, які впливають на вибір індивіда (*модель Г. Беккера*)
2. Основні положення моделі А. Ерліха
3. Кримінальна поведінка і обмежена раціональність
4. Оптимальні витрати на боротьбу із злочинністю (економічна теорія злочинів і покарань Г. Беккера)

Розвиток і формування економічної теорії злочинів

Бернард Мандевіль

"Байка про бджіл, або Ваді приватних осіб блага для суспільства" (1705)

Адам Сміт

"Моральний парадокс" – "Переслідуючи свої власні інтереси, він (людина) часто більше слугує інтересам народу, ніж тоді, коли свідомо прагне до цього" (1776)

Чезаре Беккарія, Єремія Бентам

"Прибуток від злочину – це сила, яка спонукає людину зробити правопорушення. Тяжкість покарання – сила, що утримує його від цього. Якщо перша сила перевершує другу, злочин буде скоєний, якщо навпаки – злочин не буде скоєний" (1843)

Гарі Беккер

"Злочин і покарання: економічний підхід" (1968)

Основна ідея економічної теорії злочинів

Злочинці – не психопатологічні типи, а раціональні агенти, і їх реакцію на свої можливості і обмеження можна передбачити.

Вибір злочинної професії слід розуміти як нормальне інвестиційне рішення в умовах ризику і невизначеності.

Люди вирішують чи треба займатися злочинною діяльністю, порівнюючи очікувані вигоди (отримані матеріальні блага, психологічне задоволення від акту насилля) та витрати (штраф, тюремне ув'язнення).

Функція очікуваної корисності

$$EU = (1 - p)U(W) + pU(W - F) = U(W - pF)$$

де

EU – очікувана корисність від злочинів,
p – ймовірність спіймати і покарати
злочинця,

U – корисність від певного доходу,
W – прибуток від злочину (включаючи і
нематеріальний),

F – тяжкість покарання (у грошовому
еквіваленті)

Приклад

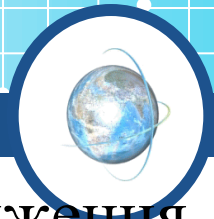
Один студент вирішив вкрасти ноутбук викладача, щоб той не зміг працювати і надавати завдання студентам дистанційної форми навчання. Ймовірність покарання $p=0,3$, корисність від злочину $U(Y)=2000$, корисність від злочину з покаранням $U(Y-F)=-5000$. Визначити доцільність злочину.

$$\begin{aligned} EU &= (1-0,3)*2000 + 0,3*(-5000) = \\ &= 1400 - 1500 = -100 \end{aligned}$$

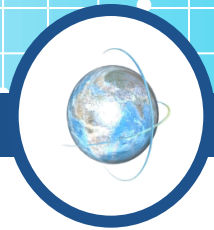
Даний злочин скоювати нерационально.

1. Поєднання легальної та тіньової діяльності і фактори, які впливають на вибір індивіда (*модель Г. Беккера*)

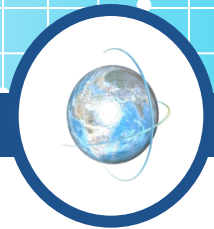

Сучасна ситуація, що склалася у сфері дослідження нелегальної економіки, характеризується певним переломом. Раніше увага вчених концентрувалася переважно на проблемах визначення тіньової економіки, класифікації її форм та виміру її масштабів. Звичайно, суперечки з цих питань продовжуються і досі, проте набагато більше уваги приділяється причинам виникнення нелегальної економічної діяльності, а також її ролі в господарському житті суспільства. Поряд з соціологами та фахівцями з «третього світу», до аналізу нелегальної економіки включаються економісти-теоретики, що спираються на концепції неокласичного (перш за все в його неінституційному різновиді) та інституційному "Економіксу".

Неінституційна теорія звертає основну увагу на зв'язок між «правилами гри», що визначають і обмежують господарську діяльність людини, та процесом економічного розвитку загалом.

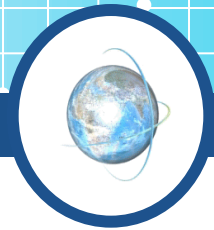

Економічний підхід до аналізу поведінки при нелегальній діяльності базується на передумові раціональної поведінки людей, які вчиняють злочини. У неявному вигляді цей підхід є вже у роботах класиків політичної теорії Нового часу Чезаре Беккарія та Єремії Бентама. За словами останнього, «прибуток від злочину – це сила, яка спонукає людину вчинити правопорушення. Тяжкість покарання – сила, яка утримує його від цього. Якщо перша сила перевищує другу, злочин буде скоєно, якщо навпаки – злочин не буде скоєно».

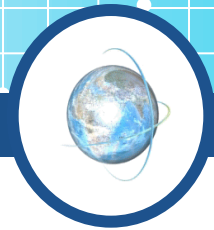
Разом з тим раціональне пояснення причин злочинної поведінки людей з'явилося в науці лише в 1968 р. в класичній статті Гері Беккера «Злочин і покарання: економічний підхід». Беккер використовує підхід, який «дотримується принципів традиційного для економістів аналізу вибору та припускає, що людина здійснює злочин у тому випадку, якщо очікувана корисність від цієї дії перевищує корисність, яку він міг би отримати, використовуючи свій час та сили в інший спосіб». Інакше кажучи, відповідно до підходу Беккера «деякі люди стають злочинцями не тому, що їх базова мотивація відмінна від мотивації інших людей, а тому, що у них інша оцінка витрат та результатів».

ГОЛОВНІ ІДЕЇ

Економічна теорія дискримінації

У 1957 році вийшла книга Беккера "Економіка дискримінації", заснована на його докторській дисертації, яка відкрила новий розділ в економічній теорії. Теорія дискримінації визначає створення дискримінації за рахунок специфічних переваг деяких агентів, що формують групу, які не бажають вступати в контакти з представниками іншої групи. Таким чином, кожен економічно активний агент має схильність до дискримінації, що відображає коефіцієнт дискримінації, рівний тому, чим готовий пожертвувати агент заради того, щоб не вступати у відносини з представниками іншої групи. Беккер представляє конкурентну модель ринку праці з фактами неоднакової оплати праці білих і чорних працівників. Для цього він увів у функції корисності роботодавців «пристрасть» до дискримінації.

ТЕОРІЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

Людський капітал - це наявний у кожного запас знань, навичок, мотивацій. Інвестиціями у нього може бути: освіта, накопичення професійного досвіду, охорона здоров'я, географічна мобільність, пошук інформації.

Початкові інтереси дослідника полягали у оцінці економічної віддачі освіти. Беккер першим здійснив статистично коректний підрахунок економічної ефективності освіти. Для визначення доходу, наприклад, від вищої освіти з довічних заробітків тих, хто закінчив коледж, віднімали довічні заробітки тих, хто не пішов далі за середню школу. Витрати навчання, поряд з прямими витратами (плата за навчання, гуртожиток і т. д.), як головний елемент містять «втрачені заробітки», тобто дохід, не доотриманий учнями за роки навчання. Фактично втрачені заробітки вимірюють цінність часу учнів, витраченого навчання, і є альтернативними витратами його використання.

НОВА ТЕОРІЯ СПОЖИВАННЯ

У 1965 року вийшла стаття Беккера «Теорія розподілу часу», у якій формулюється по-новому теорія споживання, у якій сім'я (домогосподарство) виробляє основні товари — харчування, освіту, тощо за рахунок використання ринкових товарів та часу її членів, що також забезпечує первинний розподіл праці. Члени сім'ї пропонують свій час ринку праці за оплату, та її розмір забезпечує можливі витрати часу кожному споживачеві.

Приймаючи рішення про те, чи вчиняти йому злочин чи відмовитися від цієї витівки, індивід, за Беккером, орієнтується на свою очікувану корисність від скоєння злочину:

$$EU = pU (Y - F) + (1 - p) U (Y),$$

де EU – очікувана злочинцем корисність від скоєння злочину;

p - ймовірність того, що злочинця буде затримано і покарано;

U – функція корисності злочинця;

Y – дохід від злочину(включно з нематеріальним доходом) правопорушника;

F - тяжкість покарання (у грошовому еквіваленті).

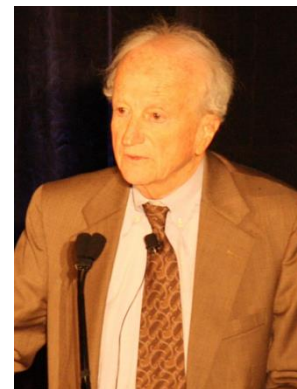

Важливо, що показник U фактично включає у собі ставлення індивіда до ризику. Іншими словами, за інших рівних умов корисність від скоєного злочину буде у схильного до ризику індивіда більше, ніж у індивіда, нейтрального до ризику, а в останнього більше, ніж у несхильного до ризику індивіда.

Спираючись на різне ставлення індивідів до ризику, Беккер пояснює більший стримуючий ефект збільшення ймовірності викриття порівняно зі збільшенням тяжкості покарання (цей ефект був згодом підтверджений численними емпіричними дослідженнями). Збільшення тяжкості покарання надає байдужим до ризику індивідів такий самий стримуючий ефект, як і рівне йому у відсотковому відношенні збільшення його ймовірності.

Для несхильних до ризику індивідів великий стримуючий ефект має збільшення тяжкості покарання, для схильних до ризику – навпаки, збільшення його ймовірності. Оскільки, за Беккером, злочинці у своїй – це схильні до ризику індивіди, то збільшення на 1 % ймовірності покарання більшою мірою сприятиме скороченню рівня злочинності у суспільстві, ніж збільшення той самий 1 % його тяжкості.

Розглянемо абсолютні величини еластичності очікуваної корисності злочинця за ймовірністю покарання та його тяжкості, відповідно ($\partial EU / \partial p < 0$; $\partial EU / \partial F < 0$).

Еластичність очікуваної корисності за ймовірністю покарання буде вищою за його еластичність за тяжкістю в тому випадку, якщо:

$$\eta_p^{EU} \equiv \frac{\partial EU}{\partial p} \frac{p}{EU} = [U(Y) - U(Y - F)] \frac{p}{EU};$$

$$\eta_p^{EU} \equiv \frac{\partial EU}{\partial F} \frac{F}{EU} = p U'(Y - F) \frac{F}{EU};$$

$$\frac{U(Y) - U(Y - F)}{F} > U'(Y - F).$$

Ця умова не виконується для несхильних до ризику індивідів для яких $U'(Y - F) < 0$. Цей висновок наочно демонструє Рис. 1

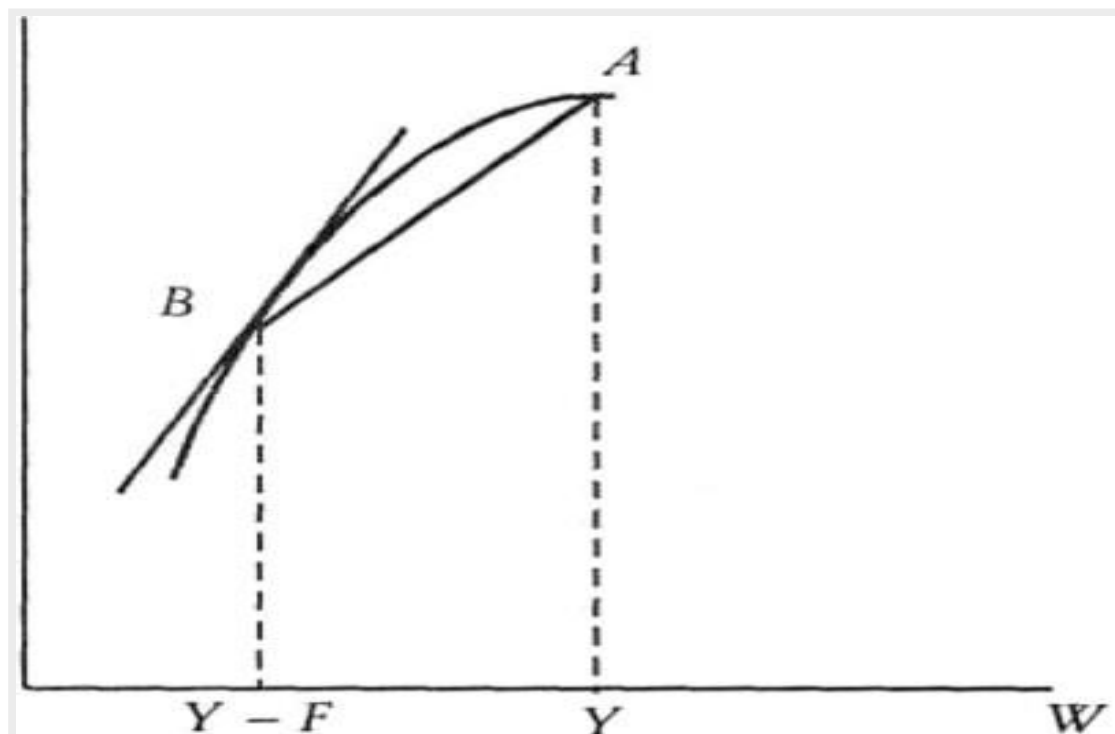
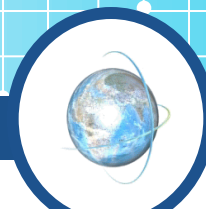

Рис.1. Залежність очікуваної корисності злочинця від тяжкості та ймовірності покарання

Тут представлена залежність корисності індивіда U від його багатства W (багатство зовсім не обов'язково має набувати грошової форми). Очевидно, що прибуток від злочину збільшує багатство індивіда, а покарання – навпаки, скорочує. Ліва частина наведеної вище нерівності – це тангенс кута нахилу хорди AB , а права частина – тангенс кута нахилу дотичної до кривої U у точці $W = Y - F$. Очевидно, що нерівність виконується тільки в тому випадку, якщо $U'(Y - F) > 0$, тобто корисність індивіда збільшується зі зростанням його багатства наростаючим темпом.

Таким чином, очевидно, що кількість злочинів, скоєних індивідом за певний період часу, – це функція від тяжкості покарання, ймовірності того, що індивід, який вчинив злочин, понесе покарання, і від ряду інших факторів, найважливіший з них - альтернативні доходи, які міг би отримати індивід, якби він займався легальною діяльністю, не пов'язаною із скоєнням злочинів:

$$\Theta = \Theta(p, F, U).$$

При цьому кількість вчинених індивідом злочинів за певний період пов'язано зворотної залежністю з тяжкістю покарання та його ймовірністю:

$$\Theta_p = \frac{\partial \Theta}{\partial p} < 0;$$

$$\Theta_F = \frac{\partial \Theta}{\partial F} > 0.$$

Найважливішим чинником, які у явному вигляді у модель поведінки злочинця, запропоновану Гері Беккером, є доходи індивіда від легальних видів діяльності, які втрачаються ним, якщо він вчинить злочин і буде викрито. Якщо ввести даний параметр у модель Беккера, представлена вище формула очікуваної корисності правопорушника буде виглядати наступним чином:

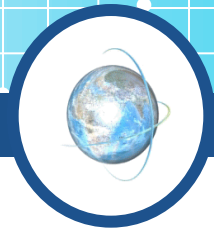
$$EU = pU(W_t - F) + (1 - p)U(W_t + Y),$$

де W_t - поточні доходи індивіда від легальної діяльності.

Таким чином, основними факторами, що впливають на вибір індивіда між злочинною та легальною діяльністю, є тяжкість покарання, його ймовірність та очікуваний відносний дохід індивіда від легальної діяльності.

Нелегальна діяльність індивідів у моделі Беккер не має тривалості в часі. Інакше висловлюючись, фактично у межах прийнятих Беккером передумови злочин — це миттєва дія, досліджуючи яку можна абстрагуватися від її тривалості та, відповідно, від альтернативного варіанту використання цього обмеженого для індивіда ресурсу — активності, що приносить дохід, не порушує рамок закону. Звичайно, такий підхід не можна визнати достатньою мірою реалістичним.

2. Основні положення моделі А. Ерліха

Інший (і найпопулярніший нині серед дослідників) підхід передбачає, що індивід, що максимізує свій добробут, розподіляє свій час між нелегальною діяльністю і діяльністю в рамках закону. Такий підхід, зокрема, знайшов відображення в одній із ранніх робіт найвідомішого економістакримінолога XX ст. Айзека Ерліха. Його аналіз базується на наступних передумовах:

1

- Індивід може витратити свій час на заняття двома видами діяльності, що приносить дохід: легальної та нелегальної; при цьому обидва види діяльності можуть поєднуватися індивідом у будь-якій пропорції;

2

- Дохід від нелегальної діяльності – це стохастична величина, оскільки тут можливі два результати: несприятливий для правопорушника, у якому його діяльність буде припинено законом і він понесе покарання, та сприятливий, при якому його нелегальна активність не буде припинено. Дохід від легальної діяльності – не випадкова величина;

3

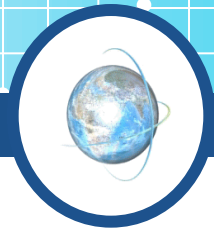
- Очікувані доходи від обох видів діяльності – монотонно зростаючі функції від часу, яке індивід витрачає на кожну з них;

4

- Правопорушник суб'єктивно оцінює ймовірність того, що він буде затриманий і покараний;

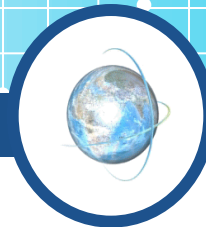
5

- Покарання будь-якого типу може мати грошову оцінку.

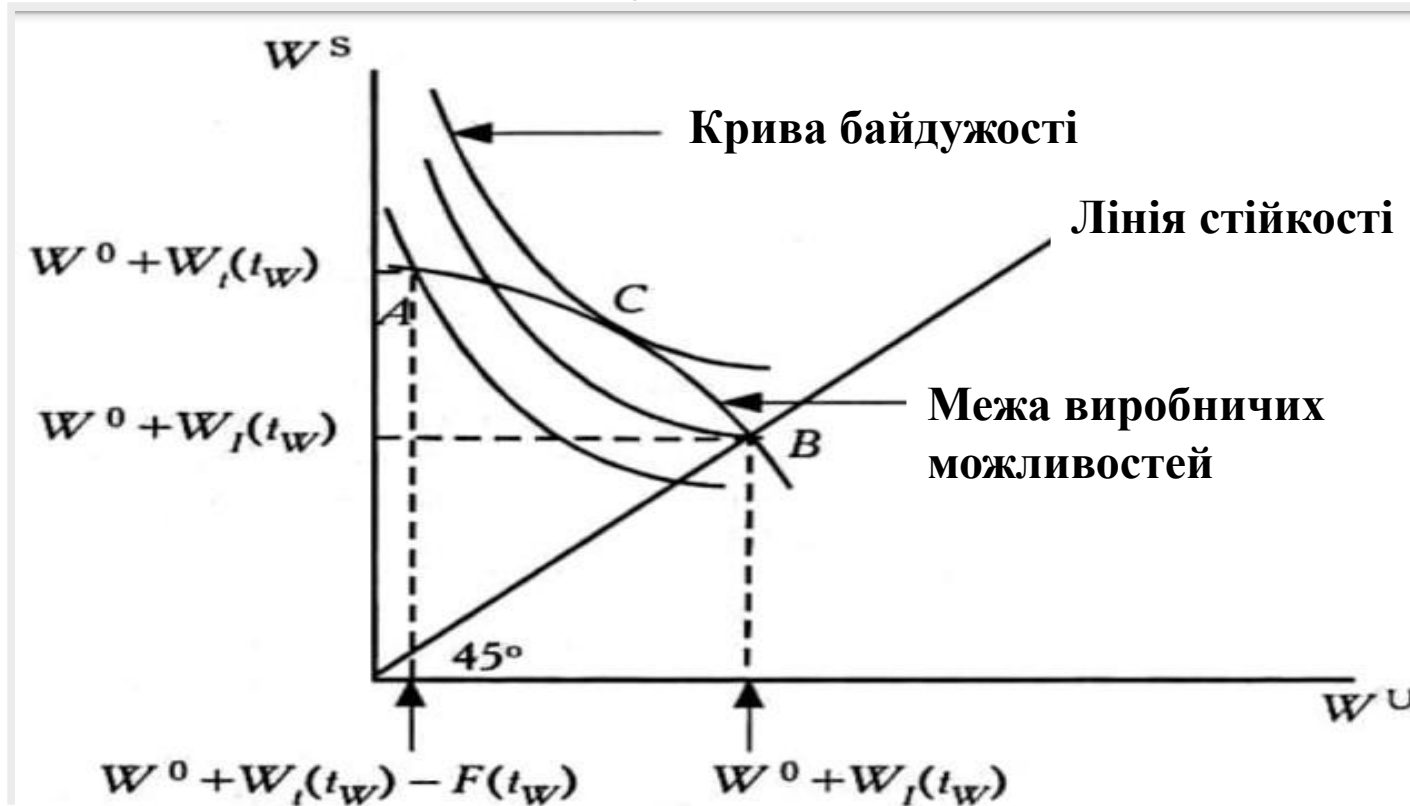

Модель, представлена А. Ерліхом, пояснює, крім усього іншого, раціональність рецидивізму: чим більше часу людина витрачає на нелегальну діяльність, тим менше у неї залишається часу на діяльність легальну і, відповідно, тим менший очікуваний дохід діяльності, обмеженої рамками закону, і тим більшим за очікуваний дохід від протиправної діяльності.

Основні висновки із запропонованої Ерліхом моделі поведінки злочинця наступні:

Розподіл часу індивіда між кримінальною та легальною діяльністю

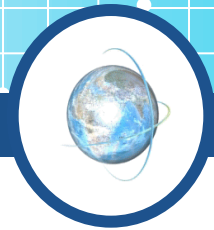

По-перше, схильність індивідів до нелегальної активності пропорційна очікуваній тяжкості покарання та ймовірності того, що злочинець це покарання понесе. При цьому для нейтральних до ризику індивідів рівне збільшення очікуваної ймовірності та тяжкості покарання дасть однаковий стримуючий ефект. Для індивідів, не схильних до ризику, тяжкість покарання є більш потужним стримуючим фактором у порівнянні з ймовірністю його наступу, для схильних до ризику індивідів, навпаки, стримуючий ефект збільшення ймовірності покарання вище стримувального ефекту посилення відповідальності за скоєний злочин. Попри те, посилення очікуваної тяжкості покарання у деяких випадках може не стримувати, а стимулювати злочинну активність схильних до ризику індивідів.

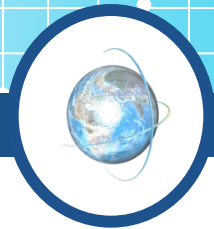
По-друге, збільшення очікуваної віддачі від протиправної діяльності стимулює індивідів (незалежно від їхнього ставлення до ризику) до такого роду діяльності, у той час як зростання очікуваних доходів від діяльності в рамках закону (у тому числі і за рахунок скорочення для індивіда ймовірності залишитися без роботи) за інших рівних умов скорочує схильність до злочинної поведінки.

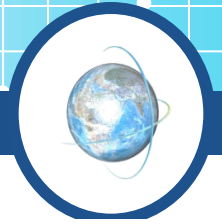

Слід зазначити, що ці висновки Ерліха є ключовими для всієї економічної теорії злочину та покарання: переважна більшість пізніших досліджень так чи інакше спираються на висновки цієї моделі. Забігаючи вперед, відзначимо, що хоча ці висновки і підтверджуються більшістю емпіричних досліджень, проте існує досить багато факторів, які можуть надавати різний вплив на поведінку індивідів та їх схильність до протиправних дій.

1.3. Кримінальна поведінка і обмежена раціональність

Найважливішим фактором, що впливає на рівень легальних доходів індивідів і, таким чином, на їхню схильність до порушення закону є рівень безробіття в суспільстві. Чим вище безробіття, тим менше очікувані доходи індивідів у легальній сфері. Ці очікувані доходи, взагалі кажучи, є стохастичною величиною і залежать насамперед від ймовірності перебування постійного заробітку в легальній сфері.

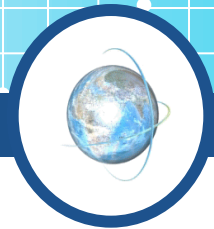

Поведінка індивіда, з погляду соціологічного підходу, визначається головним чином навколишньою його обстановкою, середовищем, в якому цей індивід існує, і, таким чином, діючими у цьому середовищі насамперед неформальними правилами. Ця гіпотеза підтверджується, зокрема, численними інтерв'ю, взятими у представників так званої білокоміркової злочинності. Більшість порушників податкового та антимонопольного законодавства, хабарників, розтратників і т. д. вважають, що в їхніх діях не містилося нічого кримінального («Нелегальне? Так, але не кримінальне!» – зауважив один з них), оскільки їхнє оточення, неформальні правила, що діють у їхньому середовищі, фактично санкціонують порушення закону. Очевидно, що якщо гіпотеза диференційованого зв'язку вірна, абсолютно неефективними з точки зору стримування злочинів мають виявитися такі поширені види покарання, як взяття під варту та ув'язнення.

1.4. Оптимальні витрати на боротьбу із злочинністю (економічна теорія злочинів і покарань Г. Беккера)

Основоположник економічної теорії злочину та покарання Г. Беккер став і першим з економістів, які вирішували задачу оптимізації суспільних витрат на боротьбу із злочинністю. Відповідно до його підходу функція суспільних витрат, пов'язаних зі злочинністю, виглядає наступним чином:

$$L = D(\Theta) + C(p, \Theta) + bpF\Theta.$$

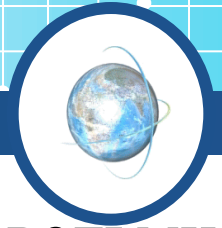

Тут, Θ – кількість злочинів; D – суспільні витрати від скоєних злочинів; C - Витрати суспільства на боротьбу зі злочинністю; p - середня ймовірність розкриття злочину (ставлення числа розкритих злочинів до загальної кількості злочинів); F – середні витрати покарання злочинця; b – коефіцієнт, показує, скільки разів витрати покарання для суспільства (F') вище за ті витрати, які несе у зв'язку з покаранням злочинець ($F' = bF$). Інакше висловлюючись, $bpF\Theta$ – сукупні громадські витрати, пов'язані з покаранням злочинців; $C(p, \Theta)$ – функція залежності суспільних витрат на затримання та викриття злочинців від числа скоєних злочинів та рівня розкриття; $D(\Theta)$ - Залежність громадських втрат від злочинності від числа скоєних злочинів.

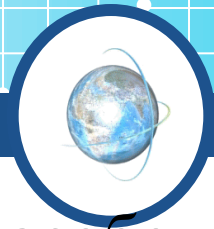

Крім висновку про необхідність прагнути до оптимізації суспільних втрат від злочинності, Г. Беккер робить ще два важливі для ефективності державної політики боротьби зі злочинністю висновки.

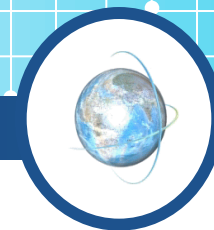
По-перше, оскільки відповідно до вельми правдоподібної передумови Беккера збільшення на 1% тяжкості покарання для тих, хто вчинив злочин обійдеться суспільству дешевше, ніж таке збільшення ймовірності покарання, то якби злочинці були нейтральні до ризику, сукупні втрати суспільства від злочинності були б мінімальними при $r \rightarrow 0$ та $F \rightarrow \infty$. Однак, керуючись критерієм мінімізації суспільних втрат від злочинності, доцільно посилювати тяжкість покарання лише до того рівня, при якому граничний ефект посилення тяжкості зрівняється з граничним ефектом від збільшення ймовірності покарання. Існування цієї точки рівноваги обумовлено спадною віддачею, властивою обом цим способам стримування злочинної активності.

По-друге, найбільш суспільно ефективним засобом покарання злочинців, за Беккером, є штрафи, оскільки для штрафів $b \rightarrow 0$, тоді як для інших видів покарання $b \geq 1$: «Штрафи мають ряд переваг перед іншими формами покарань: вони заощаджують ресурси, одночасно компенсують суспільству завдану йому шкоду та карають злочинців, а також спрощують визначення оптимальних p та F ».34 Однак штрафи не можуть бути універсальним покаранням для злочинців, тому що абстрагуватися від суспільних витрат, пов'язаних з цим видом покарання, можна лише в тому випадку, коли розмір штрафу значно менше доходів індивіда, що порушив закон. Загалом, громадські витрати на накладення штрафу пов'язані прямою залежністю із розміром цього штрафу.

У сукупності висновки Беккера для суспільної політики протидії злочинності називають HFLP-результатом (High-Fine-LowProbability – високий штраф, низька ймовірність). Для мінімізації суспільних втрат від злочинності ймовірність покарання має бути мінімальною, а тяжкість грошового, по можливості покарання, навпаки, максимальною.

ДЯКУЮ ЗА УВАГУ!